

OBSAH

Předmluva	5
I. FONETIKA	9
A. Fonetika	11
1.0 Vymezení předmětu fonetiky	11
1.1 Fonetika v širším smyslu	11
1.2 Rozdělení fonetiky	12
1.3 Spolupráce fonetiky s ostatními vědními obory	12
1.4 Fonetická transkripce	14
B. Anatomická, fyziologická a fyzikální podstata sdělování	16
2.0 Základní roviny procesu sdělování	16
2.1 Akustický signál řeči	17
2.2 Přenos akustického signálu	18
2.3 Produkce a percepce řeči	18
2.3.1 Produkce řeči	18
2.3.2 Percepce řeči	22
2.4 Fyziologické podmínky řečového signálu	23
C. Hlásky	26
3.0 Základní třídění hlásek	26
3.1 Samohlásky	27
3.1.1 Třídění artikulační	27
3.1.2 Akustická struktura samohlásek	27
3.1.3 Artikulační a akustický popis samohlásek	28
3.2 Popis českých samohlásek	31
3.2.1 [a, á]	31
3.2.2 [e, é]	32
3.2.3 [i, í]	32
3.2.4 [o, ó]	33
3.2.5 [u, ú]	33

3.2.6	Neutrální samohláska	34
3.2.7	Dvohlásky	34
3.3	Souhlásky	35
3.3.0	Podstata souhlásek	35
3.3.1	Třídění podle způsobu tvoření	36
3.3.2	Třídění podle místa tvoření	38
3.3.3	Třídění podle znělosti	39
3.3.4	Třídění podle nosovosti	39
3.3.5	Třídění podle artikulujícího orgánu	40
3.3.6	Akustické složení souhlásek	40
3.3.6.1	Trvání	41
3.3.6.2	Kmitočtové složení	41
3.3.6.3	Intenzita	42
3.4	Souhlásky závěrové	42
3.4.1	Okluzívy retné [p, b, m]	42
3.4.2	Okluzívy zubodásňové [t, d, n]	43
3.4.3	Okluzívy předopatrové [ʈ, ɖ, ɳ]	44
3.4.4	Okluzívy velární [k, g]	45
3.4.5	Okluzíva laryngální (tzv. ráz)	46
3.5	Souhlásky úžinové	47
3.5.1	Frikativy retozubné [f, v]	47
3.5.2	Frikativy zubodásňové	48
3.5.2.1	Přední alveolární frikativy [s, z]	48
3.5.2.2	Zadní alveolární frikativy [ʃ, ʒ]	48
3.5.3	Frikativa předopatrová [j]	49
3.5.4	Frikativa zadopatrová [x]	50
3.5.5	Frikativa hrtanová [h]	51
3.5.6	Frikativa boková [ʎ]	51
3.5.7	Frikativy kmitavé [r, ʀ]	52
3.5.7.1	Souhláska [r]	52
3.5.7.2	Souhláska [ʀ]	53
3.5.8	Souhlásky polozávěrové [c, ɕ]	53
D.	Hlásková spojení	55
4.0	Charakteristika hláskových spojení	55
4.1	Spojení souhlásky se samohláskou	56
4.2	Spojení samohlásky se souhláskou	57
4.3	Spojení samohlásky se samohláskou	57
4.4	Souhlásková spojení	58
4.4.1	Spodoba artikulací	58
4.4.2	Spodoba znělostní	59
4.4.3	Funkce samohlásky v souhláskových spojeních	60
4.4.4	Modifikace charakteristických oblastí souhlásek v souhláskových spojeních	61
4.4.5	Případy zvláštní	63
4.4.5.1	Homorgánní spojení [ts], [tʃ]	63
4.4.5.2	Homorgánní spojení [dz], [dʒ]	64
4.4.5.3	Spojení souhlásek stejných (geminace)	64
4.4.5.4	Spojení souhlásek artikulačně blízkých	65

4.4.5.5	Modifikace nazální okluzivy [n]	65
4.5	Časové členění hláskových spojení	66
4.5.1	Trvání hlásek ve spojení souhlásky se samohláskou	67
4.5.2	Trvání hlásek v souhláskových spojeních	67
E.	Zvuková stránka souvislé řeči	69
5.0	Zvukové prostředky souvislé řeči	69
5.0.1	Vydělení zvukových jednotek	70
5.1	Slabika	71
5.1.1	Slabika v češtině	71
5.2	Přízvukový takt a slovní přízvuk	72
5.2.1	Slovní přízvuk	72
5.2.2	Přízvukový takt	73
5.2.2.1	Délka přízvukových taktů	73
5.2.2.2	Takt a slovo	74
5.3	Větný úsek a věta, větný přízvuk	75
5.3.1	Větný úsek	75
5.3.1.1	Členění na úseky	76
5.3.1.2	Členění na úseky a syntaktická stavba	76
5.3.1.3	Členění na úseky a kontext	77
5.3.2	Věta jako vyšší jednotka souvislé řeči	77
5.3.3	Větný přízvuk	78
5.3.3.1	Umístění přízvukových vrcholů	78
5.3.3.2	Tendence umístění větného přízvuku	79
5.4	Věta a větná intonace	80
5.4.1	Prostředky dynamické	81
5.4.2	Prostředky melodické	81
5.4.2.1	Melodie neutrálních vět ukončených	83
5.4.2.1.1	Melodie vět oznamovacích, rozkazovacích a otázek doplňovacích	83
5.4.2.1.2	Melodie otázek zjišťovacích	86
5.4.2.2	Melodie před nekoncevou pauzou	88
5.4.2.3	Melodie citově zbarvené věty	89
5.4.3	Prostředky kvantitativní: Pauzy a frázování. Tempo	91
5.4.4	Zvukové prostředky souvislé řeči vcelku	91
F.	Spisovná výslovnost	92
6.0	Ortoepie	92
6.0.1	Výslovnostní styly	92
6.1	Ortofonie	93
6.1.1	Samohlásky	93
6.1.2	Souhlásky	95
6.1.2.1	Odchytky oblátní	95
6.1.2.2	Vady výslovnosti	95
6.1.2.3	Odchytky v nedbalé výslovnosti	96
6.2	Vlastní ortoepie	96
6.2.1	Spojování samohlásek	96
6.2.2	Spojování souhlásek	97

6.2.2.1	Spodoba artikulační	97
6.2.2.2	Spodoba znělosti	98
6.2.2.3	Souhlásky stejné	99
6.2.2.4	Jiné změny souhláskových spojení	99
6.2.3	Slovní přízvuk	100
6.3	Spisovná výslovnost slov přejatých	101
6.3.1	Zásady české výslovnosti slov přejatých	101
6.3.2	Samohlásky v slovech přejatých	102
6.3.2.1	Kvalita samohlásek	102
6.3.2.2	Spojení samohlásek	103
6.3.2.3	Kvantita samohlásek	104
6.3.3	Souhlásky v slovech přejatých	104
6.4	Spisovná výslovnostní norma a její kodifikace	106

II.a FONOLOGIE 107

A. Fonologie 109

1.0	Znakový charakter jazyka	109
1.1	Foném jako nositel významu	109
1.2	Fonetika a fonologie	110
1.3	Fonologie a morfonologie	110
1.3.1	Zařazování morfonologických jevů	110
1.3.2	Silné a slabé pozice fonému	110
1.4	Inventář fonémů	111
1.4.1	Binární protiklady	111
1.4.2	Distinktivní rysy	112
1.5	Určování fonémů	113
1.5.1	Neutralizace a asimilace	114
1.5.2	Tzv. komutační testy	114
1.5.3	Periferní postavení segmentálních jednotek	115
1.6	Postavení suprasegmentálních jednotek	115
1.6.1	Tónová modulace	115
1.6.2	Segmentace promluvy	116
1.7	Fonologická paradigmatica a syntagmatica	116
1.7.1	Princip posloupnostní uspořádanosti jednotek	117
1.7.1.1	Slabika jako jednotka posloupnostní uspořádanosti	117
1.7.1.2	Složení slabiky	117
1.8	Dynamika fonologických systémů	118
1.8.1	Stylisticky diferencované dublety	118
1.8.2	Postavení znělostního páru /f/ – /v/	118
1.8.3	Postavení fonému /ř/	119
1.9	Teorie grafických systémů	119
1.9.1	Autonomie grafického systému	120
1.9.2	Grafémy projevů psaných a projevů tištěných	120
1.9.3	Velká písmena a jiné grafické znaky	121
1.9.4	Fonologická transkripce	121

B. Fonologie spisovné češtiny	122
2.0 Formování spisovné češtiny	122
2.0.1 Příznaky fonologické cizosti	123
2.1 Stylistické konfigurace fonémů	123
2.1.1 Proměny fonologického systému – centrum a periferie	124
2.1.2 Postavení fonémů /f/, /g/ a /z/, /ž/	124
2.1.3 Statistická zjištění a funkční zatížení fonémů	125
2.2 Systémové uspořádání segmentálních jednotek	126
2.2.1 Podsystem souhláskový	126
2.2.2 Kvantitativní korelace samohlásek	126
2.2.3 Vztah mezi samohláskovým a souhláskovým podsystemem	127
2.2.4 Postavení neslabičných samohlásek	127
2.3 Systémové uspořádání samohláskových fonémů	128
2.3.1 Kvantita samohlásek	128
2.3.1.1 Postavení fonému /o:/	128
2.3.1.2 Postavení fonému /e:/	128
2.3.1.3 Postavení fonémů /a/, /a:/	129
2.3.2 Matrice distinktivních rysů samohlásek	130
2.4 Sonorní souhlásky	131
2.4.1 Nazály /n/, /m/	131
2.4.2 Sonory /l/, /r/ a /j/	131
2.4.2.1 Foném /j/	132
2.4.3 Systémové uspořádání sonor	132
2.4.3.1 Matrice distinktivních rysů sonorních fonémů	132
2.5 Nesonorní souhlásky	133
2.5.1 Systémové uspořádání nesonorních fonémů	134
2.5.1.1 Protiklad akutovost-gravisovost	135
2.5.1.2 Protiklady závěrovost-kontinuálnost, znělost-neznělost	135
2.5.1.3 Postavení párů /c/ – /z/, /č/ – /ž/	136
2.5.1.4 Korelativní vztah kontinuálnost-nekontinuálnost	136
2.6 Suprasegmentální prostředky	137
2.6.1 Tónová linie českých vět	137
2.6.1.1 Tzv. polokadence	139
2.6.2 Dynamická linie českých vět	139
2.6.3 Tzv. frázování	140
2.6.4 Tempo řeči	141

C. Fonologická kombinatorika (fonotaktika) 142

3.0 Předmět fonotaktiky	142
3.1 Kombinovatelnost fonémů uvnitř slova	142
3.1.1 Kombinovatelnost fonémů na začátku slova	143
3.1.2 Kombinovatelnost konsonantických a vokalizických fonémů	143
3.1.2.1 Kombinovatelnost konsonantických fonémů	
v slovech třífonémových	144
v slovech čtyřfonémových	145
v slovech pětifonémových	145
3.1.3 Fonologická kombinatorika v slovech přejatých	146
3.2 Samohláskové a souhláskové skupiny	146

3.2.1	Samohláskové skupiny	146
3.2.1.1	Samohláskové skupiny v slovech přejatých	147
3.2.1.2	Samohláskové skupiny v slovech domácích	147
3.2.2	Souhláskové skupiny	148
3.3	Stavba slabiky	149
3.3.1	Souhláskové skupiny na začátku slov	150
3.3.2	Slabičná délka slov	150
3.4	Neutralizace, asimilace, disimilace	151
3.4.1	Pojem neutralizace	151
3.4.1.1	Tzv. asimilace na dálku	152
3.4.1.2	Neutralizační omezení ve spojení konsonantů stejných	152
3.4.2	Znělostní korelace souhlásková	153
3.4.2.1	Případy zvláštní: vibranta /ř/ a asimilace před samohláskovými začátky slov	154
3.5	Distribuce nepřízvučných slov	154
3.5.1	Příklonky	155
3.5.2	Předklonky	156

D. Fonologická stylistika 157

4.0	Stylové rozvrstvení zvukových prostředků	157
4.1	Neobvyklé konfigurace fonémů	158
4.1.1	Postavení slabik re, rě	159
4.1.2	Postavení dvojic /sp/—/šp/, /st/—/št/, /sk/—/šk/	160
4.1.3	Jiná stylově příznaková spojení	160
4.2	Stylová diferenciacce jazykových projevů	161
4.3	Větné fonologické prostředky	161
4.3.1	Uplatnění rytmiizačního principu	162
4.3.2	Synonymické dvojice slov	162
4.3.3	Stylová platnost některých jiných dvojic	163

E. Grafický systém spisovné češtiny (grafémika) 164

5.1	Charakteristika české grafické soustavy	164
5.1.1	Grafémy pro obměny fonémů palatálních a retrných	164
5.1.2	Grafémy pro dlouhé a krátké samohlásky	165
5.1.3	Grafém pro foném /x/	165
5.1.4	Variantní grafémy i, y	165
5.1.5	Grafémy ú, ů	166
5.1.6	Funkční využití variantních grafémů ú, ů: i, í; y, ý	166
5.2	Psaní předložek a předpon s, z	166
5.2.1	Předložky s, z s genitivem	167
5.2.2	Předpony s-, se-, z-, ze	167
5.3	Grafika slov přejatých	168
5.3.1	Grafické cizosti	168
5.3.2	Označování délky samohlásek	168
5.3.3	Grafika slov přejatých z francouzštiny a angličtiny	169
5.3.4	Grafika cizích vlastních jmen	169
5.4	Interpunkce (rozdělovací znaménka)	170
5.4.1	Vykřičník, středník, dvojtečka, trojtečka	170

5.4.2	Čárka, pomlčka, závorka	170
5.4.3	Vyznačování hranic slov a jiných útvarů mezerami	171
5.4.4	Velká písmena a zkratky	171
II.b ZÁKLADNÍ POJMY MORFONOLOGIE A MORFÉMIKY		175
0.	K vztahu grafické a zvukové podoby jazyka	175
1.	Pojem morfu a morfému	177
2.	Typy morfů	178
3.	Sjednocování morfů	180
4.	Alomorfy	181
5.	Varianty	181
6.	Morfologické alternace	182
III. TVOŘENÍ SLOV		191
A. Obecné pojetí tvoření slov		193
1.	Předmět nauky o tvoření slov a její místo v celkovém popisu jazyka	193
2.	Zdroje a typy jazykových pojmenování	196
3.	Základní pojmy slootovorbě — fundace a motivace	206
4.	Pojem onomaziologické kategorie a klasifikace onomaziologických kategorií	212
5.	Slootovorná stavba slova	215
6.	Slootovorný typ a podtyp, slootovorná kategorie	220
7.	Vlastnosti slootovorných způsobů, typů a prostředků	222
8.	Úloha slootovorného významu slova, idiomatizace a lexikalizace	224
9.	Slootovorný systém a jeho popis	227
B. Odvozování		231
1.	Odvozování podstatných jmen	231
1.0	Obecná charakteristika	231
1.1	Odvozování podstatných jmen příponami	233
1.2	Odvozování podstatných jmen předponami a typy smíšené	311
2.	Odvozování přídavných jmen	316
2.0	Obecná charakteristika	316
2.1	Přídavná jména odvozená ze sloves (příponami a smíšeným způsobem)	321
2.2	Přídavná jména odvozená ze jmen podstatných (příponami)	350
2.3	Přídavná jména odvozená ze jmen přídavných (příponami, předponami a smíšeným způsobem)	378
2.4	Přídavná jména odvozená z příslovcí, z příslovicečných a jiných určení (příponami a smíšeným způsobem)	382
2.5	Adaptace cizích přídavných jmen	385
3.	Odvozování sloves	386
3.0	Obecná charakteristika	386
3.1	Odvozování sloves předponami	387
3.2	Odvozování sloves příponami a typy smíšené	405

3.3	Tvoření sloves reflexivizací	424
4.	Odvozování příslovcí	431
4.0	Obecná charakteristika	431
4.1	Odvozování příslovcí příponami	433
4.2	Odvozování příslovcí předponami a smíšeným způsobem	447
C.	Tvoření slov skládáním	451
0.	Obecná charakteristika	451
1.	Složená podstatná jména	454
2.	Složená přídavná jména	472
3.	Složená příslovce	485
4.	Složená slovesa	485
D.	Přechod slov do jiného druhu	487
0.	Obecná charakteristika	487
1.	Zpodstatňování jmen přídavných (substantivizace adjektiv)	488
2.	Adverbializace (lexikální a frazeologická)	498
E.	Utváření ostatních slovních druhů	508
0	Obecná charakteristika	508
1.	Utváření čísel	509
2.	Utváření zájmen	513
3.	Utváření předložek	514
4.	Utváření spojek	515
5.	Utváření částic	515
6.	Utváření citoslovcí	516
F.	Tvoření zkratk a zkratkových slov	517
0.	Obecná charakteristika	517
1.	Zkratky čistě grafické	518
2.	Zkratky graficko-fonické	520
3.	Zkratky fonické	522
	Seznam zkratk a znaků	527
	Literatura	529
	Rejstříky	535